

Կրնոպլ և զեռ ուրիշ շատ քաղաքներ ,
և ամէն տեղ միշտ զամէնքը զարմա-
ցուց :

Լազորտէրի բեմերէն հնչեցուցած
ճարտասանութիւնը գովելու ատեն՝
պէտք չէ մոռնանք իրեն իրեք դամ
բանական ճառերն ալ , որ են առաջին
Տ՝ Օգոնէլին , երկրորդ՝ Լանսի Ֆոր-
պէն-Լանսոն եպիսկոպոսին , և եր-
րորդ՝ Տրուոյ զօրավարին վրայ խօսած-
ները : Տրուոյ զօրավարին վրայինը՝ Լան-
սի մայր եկեղեցւոյն մէջ խօսած է ,
1847ին Մայիսի 25ին . որ թէպէտ Պոս-
սիւէի՝ Վոնտէ զօրավարին վրայ խօսա-
ծին անհամեմատ վսեմութեանը հետ
չկրնար բաղդատուիլ , այլ ըստ Սէնդ-
Պէօֆ քննաբանին քան գլխիւնի
Վիւրէնի վրայ ըրած դամբանականը
կը գերազանցէ : Իսկ Ֆորպէն-Լանսո-
նինը պարզ և ճշմարտապատում ո՞՞մը
ունի . Լազորտէր այս հոգեւից և առա-
քելանման հայրապետին վրայ խօսելու
ատեն՝ շատ զգայուն և սրտաշարժ մա-
սեր իր ճառին մէջ կ'ագուցանէ . և ա-
ռանց գիտնալու , անոր առաքելութիւն
և քարոզութիւն սիրող ոգին դուրս
ցատկեցընելուն միջոց՝ քանի մը մասամբ
ինքզինքը նկարագրած է :

Լազորտէրի ճարտասանութեան աղ-
բիւրներէն մէկն ալ է իրեն հայրենա-
սիրութեան ոգին , յորում շատ կը ճո-
խանայ երբ Տրուոյ զօրավարը կը սկսի
գովել . նոյնպէս նաև նոյն ճառին մէջ
շատ ճարտար ու սրտաշարժ ո՞՞նով Տը-
րուոյի տղայութեան մանրամասն պատ-
մութիւնը կ'ընէ , ամենէն չնչին դէպ-
քերն ալ գեղեցկապէս նկարագրելով :

Երջապէս կը կնքենք խօսքերնիս՝
իմացընելով որ այս մօտերս Լազորտէր՝
Վոգըվիլի տեղ Վաղղիոյ ճեմարանին
անդամ ընտրուեցաւ , և մուտքին այն
մեծ հանդիսին օրը հասարակաց առջև
առանձին գեղեցիկ ճառով մը իրեն նա-
խորդին Վոգըվիլի գովեստն ըրաւ :

Մատանի :

Մատանին , ինչպէս անունն ալ վրան
է , օղակաձև մարմին մըն է որ իբրեւ
զարդ , և կամարարողութեց հանդէսնե-
րու մէջ մատերնիս կ'անցընենք : Ինչպէս
եպիսկոպոսաց մատանին իրենց հայրա-
պետական զարդերէն մէկն է , և իբրեւ
առհաւատչեայ նշան իրենց եկեղեցւոյ
հետ հոգևոր հարսանեօք կապուելուն :
Եպիսկոպոսաց մատանի գործածելու
սովորութիւնը շատ հին է . Վալետոյի
Ժողովքը (633ին) կը կանոնադրէ որ
եպիսկոպոս մը Ժողովքով դատապար-
տուելէն վերջը , եթէ երկրորդ անգամ
ուրիշ Ժողովքով անմեղ որոշուի , նորէն
իր առջի պատուոյն մէջ հաստատուի ,
և մատանին ու գաւազանն ալ նորէն ի-
րեն դարձուի :

Մատանի գործածելը եպիսկոպոսնե-
րէն ծիրանաւորաց մէջ ալ մտաւ , որուն
համար ստակի գումար մը պարտական
են վճարելու , վասն իրաւանց ծիրանա-
ւորան յապանոյ :

Իսկ մատանւոյն երբ սկսելուն դա-
լով Պիլնիոս կ'ըսէ , թէ առաջին գրտ-
նողն ու գործածողը չգիտցուիր , և թէ
իբրեւ առակ և առասպել պէտք է սե-
պել Պրոմէթէոսի և Միդասայ պատ-
մութիւնները :

Ինդհանուր ազգաց պատմութիւնը
քննելով՝ նախ և առաջ մատանւոյ գոր-
ծածութիւնը հրէից մէջ կը տեսնենք .
վասն զի ահա Դանդոյ ԼԸ գլխոյն մէջ
կը կարդանք , որ Յուդա՝ Յակոբ նա-
հապետին որդին , լծամարայ ըրած
խոստմանը իբրեւ գրաւական իր մատա-
նին տուաւ : Իայց կ'երեւայ թէ նոյն
միջոցներուն Եգիպտացւոց մէջ ալ մտած-
էր մատանւոյ սովորութիւնը , որովհե-
տեւ նոյնպէս Դանդոյ գրքին ԽԱ գլու-
խոյն մէջ Փարաւոն՝ Յովսեփայ ձեռքը
մատանի մը դրաւ , իբրեւ իրեն տուած
բացարձակ իշխանութեանը նշան : Լ-
առաջին Թագաւորութեանց մէջ ալ
(Ղլ . ԽԱ .) Յէզաբէլ՝ Լաբովթայ ըս-

դանութեան հրամանագիրը թագաւորին մատանեալը կը կնքէ :

Հին Վաղդէացիք , Բաբելացիք , Պարսիկք և Յոյնք ալ մատանի կը գործածէին , ինչպէս յայտնի կ'երևի Ս. Վրոց զանազան յիշատակութիւններէն , և Սուրտիոսի պատմութենէն , որ կ'ըսէ , թէ Բէքսանդր յԱլեքսանդրաքաղաքը իր բնիկ կնքովն ու մատանեալը կնքեց , իսկ Բիսիա գրածները՝ Վարեհի մատանեալը :

Պարսիկք կը համարին թէ Լիամշիտ , իրենց առաջին ցեղին երրորդ թագաւորը սկսեր է նախ և առաջ մատանի գործածել , նամակներուն և ուրիշ գրուածոց ստորագրութեանն համար : Յոյնք՝ ըստ Պլինիոսի , Տրոյիոյ պատերազմին ժամանակ մատանոց ծանօթութիւն չունէին , և աւելի անկէ ալ յայտնի կ'ըլլայ որ Հոմերոս բնաւ յիշատակութիւն չընէր . և երբ նամակ կուղէին խաւրել , կ'ըսէ Պլինիոս , չուանով մէկմէկու կը կապէին ու կը հանգուցէին : Սաբինացիք Հռոմուլոսի ատենէն սկսեր էին մատանի գործածել , և հաւանական կ'երևայ որ Յունացմէ առաջին սորոսողներն իրենք եղան . Սաբինացոցմէ Հռովմայեցւոց մէջն ալ մշտաւ , բայց քանի մը նշաններէ ալ կը կարծուի որ իրենց մէջ քիչ մը առաջ սկսած պիտի ըլլայ : Պլինիոս չգրեր թէ Հռովմայեցւոց մէջ որ թագաւորը սկըսեր է . այս ստոյգ է որ Վուլսի և Ս. Տուլլիոսի արձանները առաջիններն էին որոնց ձեռքը մատանի կը տեսնուէր : Վարձեալ ինքն Պլինիոս կը յաւելու որ հին Լեւտերը և Բրետոնք ալ մատանի ունէին :

Վսխանիք իրենց մատանիները երբեմն պարզ մէկ մետաղէ կը շինէին , երբեմն ալ այլ և այլ մետաղներ իրարու հետ խառնելով , կամ երկու զանազան մետաղներէ . վասն զի երկաթէ ու արծաթէ մատանիներն ընդհանրապէս ոսկեգործած կ'ըլլային , կամ գոնէ երկաթը օսկիի խառնուրդով կ'ըլլար , ինչպէս Բրգեմիտորի Բ. Վրքին հինգերորդ գլխոյն մէջ պատմածէն յայտնի կը տեսնուի :

Հռովմայեցիք շատ ժամանակ երկաթէ մատանիներով գոհ կ'ըլլային , և Պլինիոս յայտնապէս կը հաստատէ , թէ նախ Սարդոս սկսաւ ոսկիէ մատանի գործածել , իր երրորդ հիւպատոսութեանը միջոց , ի թուին Հռոմայ 650 : Երբեմն մատանին երկաթէ և վրայի կնիքն ոսկիէ կ'ըլլար . երբեմն գոգաւոր , երբեմն ալ հարթ հաւասար . երբեմն վրայի ակնը խորաքանդակ , կամ ընդհակառակն դուրս ցցուած և պճնաղարդ , երբեմն ալ միապաղաղ :

Սատանի դնելու կերպն ալ ըստ այլ և այլ ազգաց տարբեր էր : Երեմիայ մարգարէութեան ԻԲ գլխէն կը տեսնուի որ Հրէայք աջ ձեռքերնին կը դնէին : Հռովմայեցիք ականակապ քարերով մատանիներ գործածել չսկսած՝ երբ դեռ մետաղի վրայ կը քանդակէին , ամէն մարդ ուղածին պէս որ ձեռքն և որ մատը կ'ուզէր կը դնէր . իսկ երբ սկսան անգին քարերով իրենց մատանիները զարդարել , ձախ ձեռքերնին միայն կ'անցընէին , և աջ ձեռքերնին դնողները ծաղը կ'ըլլային : Պլինիոս կ'ըսէ , թէ նախ և առաջ չորրորդ մատերնին կ'անցընէին . վերջը երկրորդ կամ ցուցամատնին սկսան դնել . վերջը ձիոյթնին , և վերջը վերջը՝ բաց ի միջինէն , ամէն մատերնին կը խօթէին : Յոյնք միշտ ձախ ձեռքի չորրորդ մատին կ'անցընէին , ինչպէս յայտնի է Բլուս Վիլլիոսի Ժ. Վրքէն , յորում անդամազննական պատճառ մ'ալ կուտայ ինքը . վասն զի ըստ իրեն՝ այս մատը երակ մը ունի որ ինչուան ի սիրտ կ'երթայ , ուստի հինգին մէջ ամենէն պատուաւոր ան է , կ'ըսէ , անանկ ազնուական մասի մը հետ վերաբերութիւն ունենալուն համար : Իսկ հին Լեւտք և Բրետոնք միջին մատերնին կը դնէին , կ'ըսէ Պլինիոս :

Սկզբան մէկ մատանի մը միայն կը գործածուէր . ետքը ամէն մատերնին սկսան դնել մարդիկ . (Սարտիալէս Վիրք ԺԱ .) և վերջը իւրաքանչիւր մատի ամէն մէկ յօդուածին : Վամաց կամաց չսփազանց զեղխութեան եր-

Թալով ամէն շաբթու համար սահմանեալ մատնիներ ունէին . {} որնալ իր է . երգիծաբանութեանը մէջ վեցամեայ մատանեաց յիշատակութիւն կ'ընէ . նաև ինչուան ձմեռուան և ամառուան համար ալ առանձին մատանիք որոշուած էին : Ամբերիտէս կը պատմէ թէ քան զՀելլոգապալ կայսրը ոչ որ աւելի զեղի երեցաւ այս մասիս մէջ , որ ոչ երբէք կրկին անգամ նոյն մատանին կը գնէր , ինչպէս նաև ոչ երբէք երկրորդ անգամ նոյն հողաթափը կը հագնէր :

Ձեռքի մատանիներէն սկսան մարդիկ ունչերնէն ալ բաներ կախել և անոնց ալ մատանի անուներ տուին, որ մանք օղ ալ կ'ըսեն : 1) . () գոտինոս կը պատմէ, թէ 1)՝ աւրիտանացւոց մէջ ալ նոյն սովորութիւնը կայ եղեր. նոյնը կը հաստատէ նաև Պետրոս տէլլա 1) ալլէ արդի արեւելեայց վրայ խօսելուն ժամանակ :

Արևանք ըսել թէ կամաց կամաց մարմնոյ ամենայն մասանց վրայ սովորու-
թիւն եղաւ մատանիներ կախել: Ըստ
Ճանապարհորդներ կը պատմեն որ ա-
րևելեան Նոգկաստանի բնիկ տեղացի-
ները ունէրնէն, չրթունքներնէն, այ-
տերնէն, ծնօտներնէն մատանիներ կը
կախեն: Բայտ Նուամնուսիոսի, արևելք
Եւրասիոյ կանայքը, և ըստ Վիոդո-
րի (Վիոդո Գ.), Եթովպիոյ կանայքը
սովորութիւն ունէին չրթունքին եր-
կաթի մատանիներով պճնելու: Նոգ-
կաց և մասնաւորապէս Վիզարադնե-
րուն համար կը պատմեն թէ ոտքերնին
ալ օղեր կամ մատանիներ կ'անցընեն.
և երբ առաջին անգամ Պետրոս Բ. լու-
րեզ իրենց Վալիբիւ թագաւորին ներ-
կայացեր է՝ բոլոր մատնիներով, օղերով
բեռցուած զարդարուած տեսեր է զին-
քը, մէյմէկ ապարանջաններ թւերուն
անցուցած, և մատերուն ալ շատ մը
մատնիներ դրած, ինչուան նաև ոտքին
և անոնց երկու բթամատերուն: Բ.
Պորդոմ ալ Ռեկուի թագաւորի մը
համար կը պատմէ թէ ոտքին բութ մա-
տերուն օղեր կ'անցընէ եղեր:

Վսխանիք իրեք զանազան տեսակ մատանի ունեին . առաջինը վիճակնին և իշխանութիւննին ցուցնելու համար էր : Պլինիոս կը հաստատէ թէ հին ատեն ոսկիէ մատանի կրէն արգիլեալ էր ծերակուտին , գոնէ ինչուան որ օտար արքունիք մը դեսպան եղած չըլլային . և իշխանութիւն չունէին հասարակաց առջև ոսկիէ մատանի գործածելու , և բաց 'ի հանգէսներէ՝ ուրիշ ժամանակ երկաթ մատանի կը դնէին . այս մի և նոյն օրինաց տակն էին նաև յաղթանակի պատիւ ընդունողներն ալ :

Վամաց կամաց ծերակոյտն և ասպետք ազատութիւն ունեցան գրեթէ միշտ ոսկիէ մատնիներ գործածելու բայց այս ազատութիւնս ունենալու համար պէտք էր որ ոսկի մատանին պրետորը տուած ըլլար իրենց։ Զետգհետև ոսկի մատանին իբրև սահմանեալ նշան մը սեպուեցաւ առանձինն ազնուակահարաց։ Հասարակ ժողովուրդը արծաթէ մատանիներ կը գնէր և գերիները երկաթէ։ Բայց երբեմն ժողովրդեան ալ թոյլ տրուած էր ոսկիէ գործածել, և Սեւերոս իր զօրացն ազատութիւն տրուաւ ոսկիէ մատնիներ ալ գործածելու ()գոստոս ալ նոյն շնորհքն ըրաւ ազատագրելոց վերջը՝ Սեւրոս բոլորովին հակառակ կարգ մը դրաւ, որ շատ չգիմացաւ։

Երկրորդ տեսակն է Հարսանեկան մա-
րանի կոչումը: Այն հեղինակներ ո-
րնչուան Հրէից ժամանակը կը հանե-
այս սովորութիւնս, և իրենց կարծիք
կը հիմնեն Երկի գրքին Լե գլխոյն 2
համարին վրայ: Բայց Լ և ոն Սոտե-
նացին կը հաստատեն որ հին Հրեայ
Հարսանեկան մարանի չունէին: Սեւտե-
կը խորհրդածէ որ թէպէտ հարսանե-
համար մատանի մը կուտային, բայց
նիկայ այն կտոր մը ստակին տեղ կը ա-
պուէր, որ լաջի դարերուն ամուսնաց-
լոց կը տրուէր: Յոյնք և Հռովմայեց-
ալ նոյնպէս կ'ընէին, և Վրիստոնեա-
ալ իրենցմէ առին, որ շատ հին սով-
որութիւն է՝ ինչպէս Տերտուլիանոս
ըսածէն և քանի մը հին պատարագ.

մատոյցներէ կ'երևի, որոնց մէջ Հարս-
նէին հապանեաց օրհնութի կը գտնենք:

Երրորդ տեսակ մատանիքն անոնք
էին որ կնքոյ տեղ կը ծառայէին: Հռի-
քարտոս Սալզպըրի եպիսկոպոսը 1217ին
կ'արգելու կանանց պրտուեղէն կամու-
րիչ նման նիւթերէ մատանի դնելը, ո-
րով շատ եղծմունք և ապականութիւն
կը մտնէր. վասն զի կը գտնուէին անանկ
միամիտ աղջկունք որ կատակով տը-
րուած պրտուեղէն մատանին ճշմարիտ
հարսանեկան մատանոյն տեղ կը սե-
պէին:

Տը Պըրվիլ իր Հնութիւնք Բարի-
զու գրուածքին մէջ կ'ըսէ, թէ առաջ
հարսանեաց համար պրտուեղէն մա-
տանի կը գործածէին: Եւ լատինի Վեր-
մանացիք իբրև գերութեան նշան եր-
կաթէ մատանի կը գործածէին, ին-
չուան որ իրենց տէրութեան թշնամի-
ներէն մէկ մը սպաննէին. և Բատրիոյ
Լալուածատէրութե ժամանակ, կայսրը
կամ իշխանը եպիսկոպոսի մը ընտրու-
թիւնը՝ ձեռքը հովուական մատնին դը-
նելով կը հաստատէր: Հռովմայ եկե-
ղեցւոյն մէջ ժողովքով արգիլեալ է ե-
կեղեցականաց մատանի ունենալը, ին-
չուան որ պատուոյ աստիճան մը չունե-
նան, ինչպէս եպիսկոպոսութեան կամ
աբբայութեան, և այլն:

Սափանի Չիորսի ըսուածն ալ այն է
որով որ Հռովմայ քահանայապետը բռ-
լոր իր առաքելական նամակները կը
կնքէ: Եւ իկայ Սափանի Չիորսի կը
կոչուի, վասն զի կ'ենթադրուի որ Ս.
Պետրոս առաքեալն՝ որ ձկնորս էր, ին-
քը նախ և առաջ սկսեր է զայն գործա-
ծել, գրած նամակները կնքելու հա-
մար, և իրեն յաջորդ քահանայապե-
տներն ալ նոյնը շարունակեր են:

Քահանայապետին վախճանելուն
պէս իրեն սենեկապետ ծիրանաւորը
մանուշակագոյն հագուստով մը, և ի-
րեն հետ սենեկին կղերիկոսները սևեր
հագուած՝ միաբան քահանայապետին
մարմնոյն այցելութեան կու գան. սե-
նեկապետ ծիրանաւորը երեք անգամ
մկրտութեան անուամբը զինքը կանչե-

լէն վերջը, առաքելական դպրապետ-
ներուն գրով հաստատել կուտայ թէ
վախճանած է, ետքը Քահանայապե-
տին գլխաւոր սենեկապանէն Չիորսի
Սափանի կ'առնու և կը կնքէ թուղթը.
և այս կնիքը չքակուի ինչուան որ յա-
ջորդ Քահանայապետը չընտրուի:

Սափանի Սափորայէայ ըսուածներն
ալ աւելորդապաշտութեան հետեանք՝
տեսակ մը յուռութք կամ բժժանք
էին որ խաբէութեամբ տարածուեցան:

Ա. Տառը:

Բ. (A) տառը գրեթէ բոլոր հին և
նոր ազգաց այբուբենին առաջին նշա-
նագիրն է: Ատինք և ուրիշ եւրոպա-
կան ազգեր իրենց a տառը յունացմէ
առած են: Բոս քերականաց Հրէից,
հիմայ ալեք գրութեան համար միայն
կը ծառայէ, և իր քովի ձայնաւորին
հնչմունքը կ'առնու: Բոլ կ'իմանանք
որ ինչպէս կենդանի՝ նոյնպէս նաև մե-
ռեալ լեզուաց մէջ տառից հնչումը փո-
փոխութեան ենթակայ է: Ասան զի
աս յայտնի է որ ալեք ատեն մը մեր
այբին պէս կը հնչէին. զոր կը հաստա-
տէ նաև Եւսեբիոս, ըսելով, որ Յոյք
իրենց տառերն Եբրայեցւոցմէ առած
են:

Սմանք կրսեն, թէ երբ տղաք աշ-
խարհք կուգան, մանչերուն հանած ա-
ռաջին ձայնը ա է, իսկ աղջկանցը, է.
բայց ասիկայ անհիմն երևակայութիւն
մըն է: Երբոր տղայ մը կը ծնանի, և
առաջին անգամուն թոքին մէջէն օդը
դուրս կու տայ, բերնին շատ կամ
նուազ բացուածքին համեմատ այլ և
այլ ձայներ կը հանէ:

Հռովմայեցւոց մէջ a տառը, քրիս-
տոս Գիւր կը կոչուէր. ինչպէս Սիկերոն
Սիլոնի համար գրած ճառին մէջ կը
յիշատակէ. վասն զի դատաւորներն
երբ մէկը պիտոր ազատէին կամ դա-
տապարտէին, երկու տախտակ ունէին,
որոնց մէկուն վրայ կը գրէին a, որ ab-
solvō, աքսէվօ բային առաջին նշանա-